

Distopik Yazında Umudun Yolculuğu*

Journey of Hope in Dystopian Fiction

Emrah Atasoy**

Doçent Doktor
Oxford Üniversitesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Fakültesi
ORCID: 0000-0002-5008-2636
emrah.atasoy@ell.ox.ac.uk

Burcu Kayışcı Akkoyun

Doktor Öğretim Üyesi
Boğaziçi Üniversitesi
Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
ORCID: 0000-0001-6752-8676
burcu.akkoyun@boun.edu.tr

* Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

** Bu çalışmanın Emrah Atasoy (Doktora sonrası misafir araştırmacı) tarafından hazırlanan kısmı, TÜBİTAK BİDEB-2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı kapsamında üretilmiştir.

Atasoy, Emrah ve Burcu Kayışcı Akkoyun. "Distopik Yazında Umudun Yolculuğu." *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 3 (Ekim 2022): 11-27.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7221182>

Geliş tarihi / Recieved: 27.07.2022 • Kabul tarihi / Accepted: 21.09.2022
Checked by plagiarism software • © Yazar(lar) / Author(s) | CC BY - 4.0

Distopik Yazında Umudun Yolculuğu

Öz

Ütopya temsilleri ve ütopyacı düşünce, tüm çağ ve kültürlerde insanlığın umut ve özlemlerinin sembolü olmuştur. Distopik anlatılar ise içinde bulunulan tarihsel bağlama dair kaygı ve korkuları geleceğe yansıtarak kâbusvari senaryolar ürettiklerinden genellikle umutla ilişkilendirilmezler. Ancak karanlık dünyaları tasvir ediyorlar diye tüm distopyaların umuttan yoksun olduğunu iddia etmek yanıltıcıdır. Çoğu distopya, ütöpik dürtüyü ve umudu uyarı niteliği taşıyan eleştirilerinde barındırır ve okurda değişim ve daha iyi bir gelecek yaratma arzusu uyandırmayı amaçlar. Bu bağlamda ütopya ile distopya arasında ikili karşıtlara dayanmayan güçlü bir ilişki vardır. Ütopya distopyanın ya da distopya ütopyanın karşıtı değildir. Çalışmamız bu savdan yola çıkarak ütopya ve distopya ilişkisi bağlamında ütöpik dürtüyü, ütopya ve distopya yazınının geçirdiği türsel dönüşümü ve distopik gerçekliğin umutla içkinliğini inceler.

Anahtar Kelimeler

ütopya, distopya, ümitvar distopya, anti-anti-ütopyacılık, kinizm, Kapitalosen

Abstract

Utopian dreams and thought have become the symbol of humanity's hopes and yearnings throughout different times and cultures. Dystopian narratives are not typically associated with hope as they produce nightmarish scenarios by extrapolating current anxieties and fears to the future. However, it is misleading to assert that dystopias lack hope because they depict dark worlds. Many dystopias retain the utopian impulse and hope in their cautionary critique. They aim to engender the desire to change and create a better future in the readers. In this context, there is a strong relation between utopia and dystopia that does not rely on a binary opposition. That is to say, utopia is not the antonym of dystopia or vice versa. Based on this approach, our study analyses the utopian impulse, the generic transformation of utopian and dystopian fiction, and the intertwined relationship between dystopian reality and hope.

Keywords

Utopia, dystopia, critical dystopia, anti-anti-utopianism, cynicism, Capitalocene

Giriş

Distopya, tasvir ettiği karanlık dünya tahayyüllerine rağmen eleştirel değeri ve okurda uyandırdığı ya da uyandırmayı hedeflediği değişim, dönüşüm ve aktaranın bakış açısına göre şekillenen daha iyi bir gelecek yaratma arzusuyla umudu ve ütöpik dürtüyü içinde barındırır. Bu bağlamda ütopya¹ ile distopya arasında güçlü bir ilişki vardır. Böylesine girift bir ilişki, geleneksel bakış açısının aksine ikili karşıtlıklara dayanmaz çünkü genel anlamda karamsar dünya tasvirleri gibi görünen distopik anlatılarda da ütöpik umudu gözlemlemek mümkündür. Distopik ve ütöpik tahayyüllerin göreceliliği, yani ütopyanın ya da distopyanın kimin tahayyülü olduğu, bu noktada büyük rol oynar. Bahsi geçen iç içe geçmişlik göz önünde bulundurulduğunda bir kişinin ütopyasının başka birisinin distopyası olduğu söylenebilir. Aynı şekilde, bir kişinin distopik rüyası başkasının ütöpik gerçekliği olabilir. Bu bağlamda çalışmamız; ütöpik ya da distopik kült eserlerin kapsamlı tematik ve teorik analizinden ziyade, türsel düzlemde ütöpik dürtüyü, ütöpik arzunun göreceliliğini, ütöpik tahayyülden distopik gerçekliğe geçişi ve distopyanın umutla içkinliğini inceler.

Distopik anlatılarda umudun aktarılış biçimini derinlemesine analiz etmeye geçmeden önce ütopyacılığı, ütopya kavramına duyulan ihtiyacı, ütopyanın eleştirel değerini ve daha iyi bir geleceğe duyulan istek bağlamında ütopya ve umut ilişkisini ele almak, çalışmamızın temel bakış açısını anlamaya katkıda bulunacaktır. Spekülatif kurgu, ütopya ve distopya türleri üzerine çalışmalarıyla tanınan Lyman Tower Sargent'ın “toplum tahayyülü, alternatif bir sosyal düzeni tasavvur etme”² eylemi olarak açıkladığı ütopyacılık kavramı, ütopya, distopya ve umut ilişkisini anlamada önemli bir rol oynar.³ Bu kavramı, belirli bir kültüre ya da topluma indirgemek doğru değildir çünkü böylesine indirgemeci bir bakış açısı, daha iyi bir toplum düzeni ya da gelecek arzusunun evrenselliğini göz ardı eder. Toplum tahayyülü eyleminin kökeni daha eskiye götürülebilecek olsa da ütopya kelimesi ve ütopya edebiyatı, İngiliz yazar ve devlet insanı Thomas More'a (1478-1535) dayandırılmaktadır. More, kaleme aldığı *Ütopya* (1516) eserinde, önce “hiçbir yer” anlamına gelen Latince kelime

1 “Ütöpik”/“ütopya” kavramları, bu çalışma bağlamında göreceli olarak “daha iyi (yer)” anlamında kullanılmıştır.

2 Lyman Tower Sargent, “The Three Faces of Utopianism Revisited,” *Utopian Studies* 5, no.1 (1994): 9, <https://www.jstor.org/stable/20719246>.

3 Bu çalışmada, yabancı kaynaklardan alıntılanıp Türkçe çevirisi bulunmayan bölümler, çalışmanın yazarları tarafından çevrilmiştir.

Nusquama'yı, ardından da ses oyunu yaparak Yunancada okunuşu hem "yok yer" hem de "iyi yer" anlamına karşılık gelebilen daha katmanlı *utopia*⁴ kelimesini kullanmıştır. Bu eserde ana karakter Raphael Hythloday aracılığıyla adını kurucu Kral Utopus'tan alan ve 54 büyük şehri bulunan Ütopya Adası'ndaki gelişmiş toplum düzeni aktarılır.

Ada'daki gelişmişlik olgusu ve eserde aktarılan toplum düzeni, More'un yaşadığı dönem (VIII. Henry dönemi İngiltere'si gibi) ile kıyaslandığında ütöpik olarak değerlendirilebilecek nitelikler taşır. Bu özellikten yola çıkılarak ütopya kavramı, yıllar içerisinde "daha iyiyi, ulaşılmayı, erişilmeyeni, elde etmesi mümkün olmayı, mükemmeli ve imkânsızlığı" ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Çalışmamızda, mükemmel olan ve mükemmellekle eş değer tutulan ütopya kavramının bu şekilde kullanılmasının, alandaki güncel tartışmaları da göz önünde bulundurarak, uygun olmadığını savunmaktayız çünkü toplumun her tabakası için mükemmel olan bir toplum düzeni yoktur. Bu noktada şu sorular önem kazanır: Mükemmel nedir? Mükemmelliğin kriterleri nelerdir? Mükemmellik, hangi grupları, oluşumları sistemin dışında bırakır? Mükemmel kimin için mükemmeldir? Tüm insanlık için geçerli mükemmel var mıdır? İnsan, insanlık kavramlarının diğer canlılarla ilişkisi bağlamında tartışıldığı posthümanizm ve çevreci beşerî bilimler yaklaşımları ışığında mükemmelden söz edilebilir mi? Sonuç olarak her ütöpik tahayyül her kitleyi tamamıyla memnun edemez ve ütopya fikrinin bu sebeple eleştirilerek değerinin göz ardı edilmesi anlamlı ya da yapıcı olmayacaktır. Sargent'ın "oldukça ayrıntılı bir biçimde betimlenen ve genellikle zaman ve mekân içerisine yerleştirilen hayalî bir toplum"⁵ olarak tanımladığı ütopya kavramının, farklı bir gelecek ya da toplum düzeni tasavvur etme ya da mevcut düzenden daha gelişmiş bir toplum düzeni bağlamında kullanılması daha uygun olacaktır. Bu noktada, ütöpik anlatı, farklı bir dünya düzeni sunarak deneyimlenen toplum düzenindeki sorunlara ışık tutar.

Ütopyanın mükemmel olmadığı ve kendi içinde çeşitli sorunsalları olduğu gerçeği farklı alt türlerin ya da kategorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu anlamda, ütopya bağlamında ütöpik hiciv, anti-ütopya ve kritik ütopya gibi türlerin ve sınıflamaların varlığından söz edebiliriz. Baskıcı eğilimlerin varlığı, ütöpik metinlerin zaman içerisinde ortaya çıkmasına olanak vermiştir. Platon'un *Devlet*'i (M.Ö. 340 civarı), More'un *Ütopya*'sı (1516), Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi* (1602), Francis Bacon'un *Yeni Atlantis*'i (1627), Margaret Cavendish'in *Yeni Kristal Dünya*'sı (1666), Jonathan Swift'in *Güliver'in Gezileri* (1726), William Morris'in *Hiçbir Yerden Haberler*'i (1892), H. G. Wells'in *Modern Ütopya*'sı (1905) ve Charlotte Perkins Gilman'ın *Kadınlar Ülkesi* (1915) gibi öncü metinler, ütöpik edebiyatın ve

4 *Ou-*, Yunancada olumsuzluk ön ekidir. *Topos* ise "yer" anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda "ütopya" kavramı, "yok yer"/"var olmayan mekân"/"olmayan yer" anlamlarına gelmektedir.

5 Sargent, "The Three Faces," 9.

ütopik kurgunun tematik, yapısal, türsel ve teorik anlamda şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Bu öncü metinlerden yola çıkarak ütopya ve distopya arasında topyekûn bir amaçsal farklılıktan söz etmek mümkün değildir. Konuya ilişkin görüşlerini Patricia Vieira şu şekilde açıklar: “Ütopya, distopya ile aynı amacı paylaşmaktadır: belirli bir toplumun olumsuz özelliklerini başka bir kurgusal toplum modeli ile kıyaslayarak eleştirmek.”⁶ Adam Stock’un Vieira’nın alternatif model vurgusuna denk düşecek şekilde dile getirdiği üzere, hem ütopya hem de distopyanın temelini oluşturan “[a] çıklık ve olasılık hissi spekülâtif düşüncenin umudunu sürdürmek için gereklidir.”⁷ Bilimsel ilerlemeden siyasal ideolojilere yaşamın tüm eylemlerinin “umut ilkesi”ne dayandığını iddia eden ve umut hakkında belki de gelmiş geçmiş en kapsamlı çalışmayı ortaya koyan Alman düşünür Ernst Bloch ise “[y]ükselip gelmekte olan, kesinlik kazanmamıştır henüz; bataklık halindeki, çalışarak kurutulabilir” der ve ekler: “Cesaret ve bilgi çiftiyle, Gelecek, kısmet olarak gelmez insana, tersine insan Geleceğe gelir, kendinde olanla girer onun içine.”⁸ Bu görüşler, ütopya ve distopya kavramlarının eleştirel, ikaz edici ve hatta – gerekli çaba gösterildiği takdirde – dönüştürücü boyutlarına dikkat çekerek ütopik ve distopik anlatıların umutla olan ilişkisini gösterir.

Distopyanın Yükselişi

Distopya kavramının etimolojik arka planına bakıldığında, ilk kez John Stuart Mill tarafından 1868 yılında kullanıldığı varsayılan “distopya” kelimesinin daha önceden kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Diana Q. Palardy, Arthur O. Lewis’ten hareketle kavramın tarihsel gelişimini şöyle açıklar:

Arthur O. Lewis ütopyaları eleştiren metinleri ifade etmek için “anti-ütopya,” “ters ütopya,” “negatif ütopya,” “regresif ütopya,” “kakotopya,” “distopyalar,” “ütopya olmayanlar,” “satirik ütopyalar,” ve “müstehcen ütopyalar” gibi bazı terimlerle bir araya getirmiştir. [...] [D]istopya terimi, ilk olarak Henry Lewis Younge’ın

6 Patricia Vieira, “From Utopia to Dystopia and Back: Utopian Thought in the Age of the Anthropocene,” in *The Palgrave Handbook of Utopian and Dystopian Literatures*, ed. Peter Marks, Jennifer A. Wagner-Lawlor, and Fátima Vieira (Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2022), 25.

7 Adam Stock, “Temporal politics: entangling fictions, futures, and histories in contemporary and historical speculative fiction,” in *The Postworld In-between Utopia and Dystopia: Intersectional, Feminist, and Non-binary Approaches in 21st Century Speculative Culture*, ed. Tomasz Fisiak and Katarzyna Ostalska (London: Routledge, 2021), 119.

8 Ernst Bloch, *Umut İlkesi*, Cilt 1, çev. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 247.

1747 tarihli *Ütopya ya da Apollo'nun Altın Günleri (Utopia: or Apollo's Golden Days)* eserinin dördüncü sayfasında “dustopia” olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

Andrew Milner ise “Yunanca ‘dis-topos ya da kötü yerden’ üretilmiş ‘distopya’ kelimesinin, ilk olarak 1747 yılında Henry Lewis Younge, sonrasında 1782 yılında Noel Turner ve 1868 yılında Stuart Mill tarafından kullanıldığını”¹⁰ ifade eder.

Özellikle 20. yüzyılda yaşanan tarihsel olaylar ve tecrübe edilen toplumsal gerçeklikler distopyanın yükselişinde önemli bir rol oynamış ve ütöpik anlatılardan ziyade distopik kurguların üretilmeye başlanmasına yol açmıştır. Bu yüzyılda yaşananların türün gelişimi ve dönüşümü üzerindeki etkisine ilişkin Tom Moylan’ın görüşleri aşağıdaki gibidir:

Sömürü, baskı, devlet şiddeti, savaş, soykırım, hastalık, kıtlık, ekolojik tahribat, buhran ve borç ile dolu bu yüzyıl, ütöpik tasavvurun karanlık tarafı olan bu anlatının ortaya çıkması için gerekli zemini fazlasıyla sağlamıştır. Kökeni, Menippusçu hiciv, realizm ve 19. yüzyıl anti-ütöpik romanlara dayansa da distopya, sermayenin, tekelleşmiş üretimin başlamasıyla, yeni bir aşamaya geçmesiyle ve modern emperyal devletin iç ve dış anlamda ulaşım ağını genişletmesiyle, 1900’lerin başında özgün bir edebi tür olarak ortaya çıkmıştır.¹¹

Görüldüğü üzere, ütöpik düşlerin gerçekleşmediğini ya da tecrübe edilen gerçekliğin ütöpik eğilimden ziyade distopik gerçekliğe yol açtığını gözlemleyen yazarlar, distopik kurguya yönelmişlerdir. 20. yüzyıldan sonraki süreçte de benzer şekilde distopya türünün yükselişini ve bu türün sosyo-kültürel ve siyasi konjonktüre nasıl tepki verdiğini gözlemek mümkündür.

Yevgeny Zamyatin’in *Biz*’i (1921), Aldous Huxley’nin *Cesur Yeni Dünya*’sı (1932), George Orwell’in *Hayvan Çiftliği* (1945) ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*’ü (1949), Ray Bradbury’nin *Fahrenheit 451*’i (1953), William Golding’in *Sineklerin Tanrısı* (1954), Anthony Burgess’in *Otomatik Portakal*’ı (1962) ve Philip K. Dick’in *Yüksek Şatodaki Adam*’ı (1962) gibi klasik distopyalar olarak kategorize edilebilecek eserler, distopya türünün ortaya çıkmasına ve gelişmesine öncülük etmiştir. Bu anlatılar, daha karamsar, baskıcı ve distopik alternatif toplumsal düzenleri tasvir ederek mevcut düzenin aksayan yönlerini eleştirirler. Eleştirileri, düzenin ya da geçmişten bugüne devam eden alışkanlıklarımızın değişmemesi durumunda geleceğin daha da kötüleşeceği yönündedir. Bu anlamda distopyalar, okuyucularını ikaz edip eyleme geçmelerini uman bir tür olarak karşımıza çıkar.

Klasik distopyaların türsel yapılarına bakıldığında belli başlı özellikler göze çarpar. Gregory Claeys, bu tür anlatılarda “büyük ölçüde yabancılaştırma, paranoya, günah

9 Diana Q. Palardy, *The Dystopian Imagination in Contemporary Spanish Literature and Film* (Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018), 20.

10 Andrew Milner, *Locating Science Fiction* (Liverpool: Liverpool UP, 2014), 89-90.

11 Tom Moylan, *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia* (Colorado: Westview Press, 2000), 11.

keçisi bulma ve düşman yaratma”¹² gibi özelliklerin görüldüğünü belirtir. Distopik düzenin en baştan itibaren gelişimini gösteren eserler olsa da klasik distopyalarda karakterler, genellikle hâlihazırda var olan bir sistemin içinde tasvir edilirler. Erki elinde bulunduran gruplar, gücü kaybetmemek adına katı bir gözetim toplumu modelini benimserler. Her alanda kontrol politikası uygulayan yönetim biçimi (özgürlükleri bastırarak ya da izin veriyormuş gibi yapıp kısıtlayarak) baskın söylemin sürdürülebilmesi için tasvir edilen sisteme uyumu bekler. Bu sebeple, sisteme uyum sağlayamayan ya da sağlamak istemeyen kurgusal karakterler ile yönetici güç arasında bir çekişme ortaya çıkar. Bu tür klasik distopyalarda sisteme uyum sağlamakta zorlanan karakterlerin anlatı boyunca nasıl ötekileştirildiğini, sisteme yeniden uyum sağlamadıkları sürece sistem tarafından nasıl yok edildiklerini ya da toplumsal alanın dışına itildiklerini görmek mümkündür. Sistemin içerisinde varlığını sürdüren ya da sürdürmeye çalışan bazı karakterler, genellikle dışsal bir etkenle etkileşim sonrasında değişime uğrarlar. Bir karakterin farklı bir karakterle yaşadığı duygusal ilişki, bir şekilde sistemin baskın söyleminin dışında kalmayı başaramış başka bir karakterin ana karakterle etkileşime girmesi ya da trajik bir olay, bu etkenler arasında gösterilebilir. Yaşanan etkileşim, ana karakterin sistemin işleyişini kavramasına ve tasvir edilen distopik yönetime karşı hoşnutsuzluğunun artmasına neden olur.

Baskın sistemin söylemi dışına çıkan ya da çıkmaya teşebbüs eden ana karakterler, erki kaybetmemek ve mutlak gücü elinde tutmak adına sistem tarafından sindirilmeye çalışılır, cezalandırılır ya da ortadan kaldırılır. Karakterler, George Orwell’in 101 numaralı odası, Aldous Huxley’nin soma ilacı, Anthony Burgess’in Ludovico tekniği ve Ray Bradbury’nin mekanik tazısı gibi çeşitli ikna ya da manipülasyon yöntemleri¹³ ile kontrol altında tutulmaya çalışılır ya da bu rehabilitasyon, normale döndürme mekanizmaları ile mevcut sistemin iç dinamiklerine yeniden dahil edilirler. Bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı gözetim toplumunun katı sınırları içerisinde hareket etmek durumunda bırakılan bireyler, iki seçenek ile karşı karşıya kalırlar: Ya sistemi yeniden sevmeyi ve kabullenmeyi öğrenirler ya da ortadan kaldırılırlar. Böylesine bir eğilim, klasik distopyalarda umudun olmadığına ya da bu anlatılarda sadece geçici mahiyette yer bulduğuna işaret etmektedir. Ancak, distopya ile umut arasındaki ayrım, düşünüldüğünün aksine keskin değildir. Distopik anlatıda umudun muğlak durumuna ilişkin görüşlerini Hoda M. Zaki, şu sözlerle açıklar: “Belirli bir distopyanın aşikâr karamsarlığı, okuyucunun yaşadığı toplumun gidişatını değiştireceği beklentisini içeren örtülü ütopyik umut ile çelişiyor gibi görünse de yan yana verilmektedir. Böylesi distopyalar, ütopyalarla okuyucuya dolaylı bir umudu

12 Gregory Claeys, “Dystopia,” in *The Palgrave Handbook of Utopian and Dystopian Literatures*, ed. Peter Marks, Jennifer A. Wagner-Lawlor and Fátima Vieira (Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2022), 53.

13 İlgili eserler, yazar sırasıyla *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* (1949), *Cesur Yeni Dünya* (1932), *Otomatik Portakal* (1962) ve *Fahrenheit 451* (1953).

sunmaları bakımından çok yakından ilişkilidir.”¹⁴ Bu anlamda, yakın ve eleştirel okumalar yapıldığında distopik anlatılarda da ütopyik dürtünün var olduğunu ve dinamik bir şekilde yansıtıldığını gözlemlemek mümkün olacaktır.

Distopyanın Dönüşümü ve Umud

Moylan’ın da belirttiği gibi, insanlığın bilhassa 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ivme kazanan kültür, sanat, bilim ve teknolojideki yeniliklerle mümkün kılınan sürekli bir ilerleme sürecinde olduğuna dair inanç, 20. yüzyılda yükselen totaliteryanizmin ve dünya savaşlarının yıkıcılığı ile yara almıştır. Theodor W. Adorno, “Kültürel Eleştiri ve Toplum” başlıklı yazısında, insanlığın tanık olduğu en büyük felaketlerden birinin uygarlık tarihinde açtığı yaranın onulmazlığını “Auschwitz’den sonra şiir yazmak barbarlıktır” sözleriyle ifade etmiştir. Adorno’nun sanat ve felsefe tarihinde pek çok farklı yorumu mevcut bu çarpıcı savı, hem yukarıda sözünü ettiğimiz rasyonel ve ilerlemeci insan fikrinin iflasına hem de sanat yapıtlarının ve kültürel eleştirinin uygar bir düzeni mümkün kılmadaki işlevsizliğine dikkat çekmektedir. İlerleme söylemleri ise özünde pek çok sorunu barındıran küresel ekonomik büyüme vaatleri ve umutlarıyla 1960’lı yıllardan başlayarak yeniden ön plana çıkmıştır. Ütopacı düşünce, bu söylemlerin özgürleştirici gücüne şüpheyle yaklaşırsa da kolektif ve çokkültürlü sivil hak mücadeleleri, savaş karşıtlığı ve çevre dayanışmasından ilham alan yazarların aynı zamanda ütopya formuna da yeni bir soluk getiren eserlerinde temsil edilmiştir. Bu eserlerde aktarılan alternatif toplumsal düzen kurguları, ütopyacı düşüncenin gerekliliğini ve mevcut duruma getirdiği eleştirilerin değerini gözler önüne sermekte, bu kurgularda okuyucuya daha iyi bir geleceğe adım atmak için karamsarlığa kapılmak yerine umut etmenin önemi aktarılmaktadır. Moylan bu eserleri “kritik ütopya” (*critical utopia*)¹⁵ olarak nitelendirir¹⁶ ve onların ütopya yazınının sınırlarını genişleten, “iyi-yer” tahayyüllerinin özünde barındırdığı çatışmaları ve

14 Hoda M. Zaki, “Utopia, Dystopia, and Ideology in the Science Fiction of Octavia Butler (Utopie, Dystopie et Idéologie Dans La Science-Fiction d’Octavia Butler),” *Science Fiction Studies* 17, no 2 (1990): 244, <https://www.jstor.org/stable/4239994>.

15 Hakan Çörekçioğlu *Modernite ve Ütopya: Ütopya, 1984 ve Mülksüzler Üzerinden* adlı eserinde, terimi “eleştirel ütopya,” Necla Dağ ise daha sonra kitap olarak yayımladığı *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Ütopya 1923-1950* başlıklı doktora tezinde “kritik ütopya” olarak Türkçeleştirmiştir. Tüm ütopyaların tanımları gereği eleştirel oldukları düşünüldüğünde, “kritik ütopya” daha yerinde bir tercih olabilir. Bu çeviri, hem Aydınlanma Çağı ve sonrası eleştiri geleneğine hem de bu toplum tasarıları için ütopyanın inşası mümkün gözüktüğü de şartların hâlâ kırılğan ve “kritik” olduğuna işaret eder.

16 Moylan, *Demand the Impossible: Science Fiction and the Utopian Imagination*, ed. Raffaella Baccolini (Bern: Peter Lang, 2014), 40-45. (Kitap ilk olarak 1986 yılında

çözülmesi güç sorunları ortaya koymaktan çekinmeyen yenilikçi yapılarını ele alır. (Kritik) ütopya ile distopya arasındaki muğlak sınırlar “geleneksel sınıflandırmaların ve ikililiklere dayanan mantığın sorgulanmasına”¹⁷ neden olmuştur ve böylesi kurgusal yapılar, ütopyanın distopyanın zıddı olmadığı görüşünü güçlendirir. Kritik ütopyaların başlıca örnekleri arasında Ursula K. Le Guin’in *Mülksüzler*’i (1974) (ki altbaşlığı *Muğlak Bir Ütopya*’dır), Marge Piercy’nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın*’ı (1976), Samuel R. Delaney’nin *Triton*’u (1976) ve Joanna Russ’un *Dişi Adam*’ı (1975) sayılabilir.

Bu ekonomik ve sosyopolitik konjonktürde distopyalar da güncelliklerini kaybetmek şöyle dursun, kaçınılmaz olarak biçimsel ve içeriksel bir dönüşüme uğramış, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden günümüze uzanan süreçte karanlık dünya ve düzenlerin tasvirleri spekülâtif kurguya damga vurmuştur. Ildney Cavalcanti’nin ifadesiyle “Distopya tarihe nüfuz etmekle kalmadı, temel olarak edebi ve filmsel formlarda umutlarımız ve korkularımız için temel bir araç hâline dönüştü.”¹⁸ Distopik tahayyülün farklı alanlardaki yaygınlığı endişe verici olsa da şaşırtıcı değildir. Adorno’nun ima ettiği olumsuz eleştirel mesafe bu yönüyle düşünüldüğünde distopya türünün yükselişle örtüşür ve türün örneklerinin 80’li yıllardan itibaren Margaret Thatcher’in ünlü “başka alternatif yok” demeciyle ifadesini bulan çıkışsızlık hâlini yorumlama çabasına ışık tutar.¹⁹ Kimlik politikaları ve bireysel özgürlük alanlarında edinilen kazanımlara rağmen reel politığın farklılıkları var gücüyle tektipleştirmeye çalıştığı, çok uluslu şirketlerin güçlendirdiği kapitalizmin ise dünyada baskın hâle gelerek sosyal adaletsizlikleri, emek sömürsünü ve gelir dağılımındaki uçurumları daha da derinleştirdiği bir ortamda, şüphesiz bugüne olan inanç azalacak, gelecek ise ancak kâbusvari senaryolar şeklinde imgelenecektir. Moylan, kapitalizmin yaşama dair her şeyi bünyesine almaya çalışmak suretiyle özgürlükçü ve eşitlikçi zeminde büyüyen gerçek ütopyacı itkiye zarar verdiğini öne sürer: “Eğer hâlihazırda sonsuza

yayımlanmıştır ancak burada 2014 yılında Raffaella Baccolini tarafından yayıma hazırlanan yeni basımı kullanılmıştır.)

17 Dunja Mohr, “Critical Hope: Relationalities in 21st-century Speculative Fiction and Art,” in *The Postworld In-between Utopia and Dystopia: Intersectional, Feminist, and Non-binary Approaches in 21st Century Speculative Culture*, ed. Tomasz Fisiak and Katarzyna Ostalska (London: Routledge, 2021), 66.

18 Ildney Cavalcanti, “Critical Dystopia,” *The Palgrave Handbook of Utopian and Dystopian Literatures*, ed. Peter Marks, Jennifer A. Wagner-Lawlor and Fátima Vieira (Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2022), 66.

19 Thatcher, görev yaptığı dönem boyunca sık sık tekrarladığı bu ifadeyi ilk kez 21 Mayıs 1980 tarihinde Londra’da gerçekleşen Muhafazakar Kadınlar Konferansı’nda (Conservative Women’s Conference) partisinin ekonomi politikalarını anlatırken kullanmıştır. Konuşma metni <https://www.margaretthatcher.org/document/104368> adresinde görüntülenebilir.

kadar sürecek bir ütopyanın içinde isek ideolojilerin rekabetine ya da ütopyaların hayal edilmesine gerek de kalmaz.”²⁰

Fredric Jameson da benzer bir şekilde “bugün dünyanın ve doğanın tüm yönleriyle çöküşünü tahayyül etmek kapitalizmin çöküşünü tahayyül etmekten daha kolaydır”²¹ demiş ve mevcut sistemin boğuculuğunu vurgulamıştır. Hatta sonraki yıllarda yazdığı ve bilhassa ütopya ve bilimkurgu ilişkisini açıklaması bakımından dikkate değer olan çalışmasında, önceki ifadesini durumun vahametini gösterir şekilde değiştirmiştir: Artık kapitalizmin sonunu hayal etmek neredeyse dünyanın sonunu tahayyül etmekten zordur.²² Mark Fisher’in “postmodern” zamanları değerlendirmek için tercih ettiği “kapitalist realizm” ifadesi de Jameson’ın çizdiği ürkütücü resim ile aynı düzlemde. Fisher, hem Moylan’ın hem Jameson’ın değindiği siyasi/ekonomik alternatifsizlik düşüncesinden ve yaşamın tüm alanlarına sirayet eden metalaşmadan dem vurur.²³ Bu noktada Jameson’un doğanın çöküşüne yaptığı vurgu mühimdir çünkü Fisher’in bahsettiği metalaşmadan yalnızca güvencesiz şartlarda çalışan ve emekleri sömürülen insanlar ve sosyal kurumlar değil, canlı cansız insan-dışı varlıklarıyla doğanın bütün bileşenleri etkilenir.

İçinde bulunduğumuz çağ, bilim insanları ve çevreci beşerî bilimler araştırmacıları tarafından “Antroposen” yani “insan çağı” olarak ele alınmaktadır. Biyolog Eugene F. Stoermer ile kimyager Paul J. Crutzen’in 2000 yılında yazdıkları bir makalede²⁴ detaylandıkları “Antroposen” kavramı, insan icat ve faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası olduğu doğal çevrenin koşullarını şekillendiren ve (genellikle olumsuz yönde) etkileyen temel unsur hâline geldiği yeni bir jeolojik dönemi temsil eder. Kavram, sosyal ve (çevreci) beşerî bilimler camiasında insanın doğaya olan yadsınamaz etkisini tartışmaya açtığından önemlidir. Ancak, tarihsel süreçte emperyalizmin, erkek egemenliğin ve ırkçılığın doğurduğu eşitsizlikleri göz önünde bulundurmaksızın bütün insanlığı yekpare bir algıyla doğanın karşısında konumlandığı ve insan/doğa ikiliğini sürdürdüğü düşünüldüğünden aynı zamanda sorunlu bulunmuştur. Donna

20 Moylan, “The Locus of Hope: Utopia Versus Ideology,” *Science Fiction Studies* 9 (July 1982): 163, erişim 17 Temmuz 2022, <https://www.depauw.edu/sfs/backissues/27/moylan.html>.

21 Fredric Jameson, *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern* (New York: Verso, 1998), 50.

22 Jameson, *Ütopya Denen Arzu*, çev. Ferit Burak Aydar (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 270.

23 Mark Fisher, *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* (Winchester: Zero Books, 2009), 7-8.

24 Paul J. Crutzen and Eugene F. Stoermer, “The Anthropocene,” *Global Change Newsletter* 41 (May 2000): 17-18, erişim 17 Temmuz 2022, <http://www.igbp.net/download/18.316f18321323470177580001401/1376383088452/NL41.pdf>.

Haraway ve Jason W. Moore “kapitalosen”²⁵ kavramını ilkinde tercih ederek hem temel sosyoekonomik haklardan yoksun bırakılmış insanlara hem de doğal kaynakları yalnızca kâr aracı olarak gören neoliberal uygulamaların çevreye verdiği onulmaz zararlara dikkat çekmiştir. Ulusal ve uluslararası siyasi yönetimlerin, yıkıcı etkileri giderek artan orman yangınları, sel felaketleri ve kuraklıklar şeklinde gözlemlenebilen iklim krizi ve canlı türlerinin hızla yok oluşuna karşın gerekli inisiyatif almaktan yoksun olması sorunların kaynağını açıkça göstermektedir.

Gelecek son derece korkutucu bir biçimde ve hızla günümüze yaklaşırken zihinlerde bazı önemli sorular belirebilir. Edebiyat başta olmak üzere farklı alanlardaki örnekleri giderek artan distopik tahayyül nasıl konumlandırılmalıdır? Edebiyatta distopyanın vardığı nokta nasıl okunmalıdır? Distopya, (Darko Suvin’in bilimkurgunun olmazsa olmazı olarak gördüğü) “bilişsel yadırgatma” [*cognitive estrangement*]²⁶ potansiyelini tamamen kayıp mı etmiştir yoksa daha özgür, eşit ve sürdürülebilir bir dünya idealini hayal etmenin belki de ilk adımı olan farkındalık ve eleştirel mesafenin inşasını sağlayabilir mi? Birbiriyle ilişkili bu soruların cevaplarını vermek için distopik umudun hangi yeni kurgusal cenahlardan yükselebileceğini düşünmek gerekir.

Sargent ütopya çalışmalarına ve terminolojisine yön veren makalesinde “Doğru seçimleri yapabilir miyiz?” diye sorar. Ona göre, distopik vizyona sahip olanlar bu soruyu merkeze alırlar: “Bazı distopyalar son derece kötümserdir ve ‘[Hristiyanlık’taki] ilk günah”ın bir devamı olarak görülebilirler. Ancak, pek çok distopya aslında bilinçli uyarılardır. Seçimlerin ve dolayısıyla umudun hâlâ mümkün olduğuna işaret eden uyarılar.”²⁷ Yeşil politikalar ve ütopya aktivist hareketler üzerine çalışmaları bulunan bir diğer önemli isim Lucy Sargisson da Sargent gibi distopyaların okurlarını düşündürme ve dönüştürme potansiyellerinden kaynaklanan önemine değinerek onların öncelikle bugünün temel meselelerini ve eğilimlerini tespit edip eldeki veriler ışığında gelecek portreleri oluşturduklarını belirtir. Yazarların dünyasından bazen zamansal bazen de mekânsal olarak farklı olan bu portreler, uyarı ve kimi zaman kehanet niteliği taşırlar. Neredeyse hepsinde “umut parıltıları” mevcuttur.²⁸ Literatüre

25 Donna Haraway, “Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin,” *Environmental Humanities* 6, no 1 (2015): 159-165, <https://doi.org/10.1215/22011919-3615934>; Jason W. Moore, “The Capitalocene, Part I: on the Nature and Origins of Our Ecological Crisis,” *Journal of Peasant Studies* 44, no 3 (2017): 594-630, DOI: 10.1080/03066150.2016.1235036.

26 Darko Suvin, *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre* (New Haven: Yale University Press, 1979), 4; Burcu Kayışçı Akkoyun, “Bilimkurgu, Ütopya ve Distopya,” *Bilimkurguyu Anlamak: Alt Türlerle Eleştirel Yaklaşımlar* içinde, haz. Cenk Tan, Cem Kılıçarslan, Seda Uyanık (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2021), 33-34.

27 Sargent, “The Three Faces,” 26.

28 Lucy Sargisson, “Dystopias Do Matter,” in *Dystopia(n) Matters: on the Page, on Screen, on Stage*, ed. Fátima Vieira (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013),

ilk olarak Sargent'ın kazandırdığı ve daha sonra Tom Moylan ve Raffaella Baccolini tarafından detaylandırılan *critical dystopia* terimi, distopya ve umut ilişkisini aydınlatması bakımından önemlidir. Emrah Atasoy'un Sargent'ın tanımına uygun olarak iyimserlik ve inanç ekseninde "ümitvar distopya"²⁹ şeklinde Türkçeleştirdiği bu (alt) türün örneklerinde yazarlar, okurlarına içlerinde buldukları toplumdan daha kötü bir toplum imgesi sunsalar da bu tahayyüllerin içinde hüküm süren distopyanın üstesinden gelinebileceğini ima eden en az bir ütöpik oluşum bulunur.³⁰ Moylan'a göre özellikle 80'li ve 90'lı yıllarda yazılmış olan bu distopyalar, serbest piyasa ekonomisinin, politik muhafazakarlığın ve militerleşmenin yarattığı bunaltıcı atmosfere cevap niteliğindedir.³¹

Ümitvar distopyalar, distopyaya has kötümserliği korurken hem metinsel hem tarihsel açık-uçluluğa vurgu yaparak karamsarlığın anlatıya hâkim olmasının önüne geçer. Böylece ütöpik dürtü, yalnızca okuyucunun kendi dünyasında değil, metnin içinde de canlı tutulur.³² İlk olgun örneklerinden itibaren çoğu edebi distopyanın özünde ütopyacı bir umutla yazıldığı, yani "ütöpik eğilimin potansiyel olarak her zaman var olduğu"³³ düşünülerek bu biçimsel farkın fazlaca bir yenilik sunmadığı iddia edilebilir. Ancak terim, önceki örnekler ile güncel eserler arasındaki karakterizasyon ve olay örgüsü farklılıklarını anlamak açısından önem taşır. Moylan, ümitvar distopyalara örnek olarak Marge Piercy'nin *He, She, It* (1991), Octavia Butler'ın *Parable of the Sower* (1993) ile *Parable of the Talent* (1998) ve Kim Stanley Robinson'ın *The Gold Coast* (1998)³⁴ adlı romanlarını verir. Bu romanlar *siberpunk*, yapay zekâ ve sanal gerçeklik gibi bilimkurgu öğeleriyle bezelidir; bireysel ve kolektif hafıza gibi temalara değinirken hikâye anlatıcılığının önemini merkeze alırlar. Karakterleri, genellikle kritik ütopyalardaki gibi toplumun Anglosakson, Hıristiyan, beyaz, erkek, üst sınıf, heteroseksüel olmayan, dışlanmış kesimlerinden oluşur; süregelen baskı ve

40.

29 Emrah Atasoy, "Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyacılık Geleneği," *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19, no 3 (2020): 1136. <https://doi.org/10.21547/jss.715654>.

30 Sargent, "US Eutopias in the 1980s and 1990s: Self-fashioning in a World of Multiple Identities," in *Utopianism/Literary Utopias and National Cultural Identities: A Comparative Perspective*, ed. Paolo Spinozzi, COTEPRU University of Bologna, 2001, 221-231.

31 Moylan, *Scraps of the Untainted Sky*, 184-185.

32 Moylan and Raffaella Baccolini, "Introduction: Dystopias and Histories," in *Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination*, ed. Baccolini and Moylan (London: Routledge: 2003), 7.

33 Phillip E. Wegner, *Invoking Hope: Theory and Utopia in Dark Times* (Minneapolis: University of Minnesota Press), 218.

34 Bu romanlar henüz Türkçeye çevrilmemiştir.

zulme karşı dayanışma içinde olarak ve birlikte mücadele ederek ufuktaki ütopyaya erişme umudunu canlı tutarlar. Baccolini başka bir çalışmasında ümitvar distopik kurguların bilhassa Ursula K. Le Guin ve Margaret Atwood gibi kadın yazarlar için değerli olduğunu belirtmiştir. Bu tür anlatıların onlara feminizmin temel meselelerini kimliksel farklılıkları yadsımayarak tartışma imkânı sağladığını öne sürmüştür. Ümitvar distopyaların kabul edilemez şartlara öz sorguyu elden bırakmayarak başkaldıran karakterleri hem kurgusal çevrelerine hem de eserlerin okurlarına umut aşılaraq bir direniş alanı açar.³⁵ Bu bağlamda, ümitvar distopyaların içsel dinamikleri Foucault'nun güç olgusu yaklaşımıyla paralellik göstermektedir: “Direniş içermeyen güç ilişkilerinden bahsedilemez; direnişler tam da güç ilişkilerinin odağında olduğundan daha gerçek ve etkilidir.”³⁶ Ümitvar distopik anlatılarda genellikle ana karakter aracılığıyla yansıtılan direniş motifi, değişmez sanılanı değiştirebilecek olası bir dönüşümü simgelediğinden çok önemlidir.

Adorno, Auschwitz sonrasında edebiyatın olanaklılığına dair fikrini ortaya koyduğu ünlü sözlerinin ardından edebiyatın politik angajmanı üzerine yazdığı başka bir denemesinde iddiasını yumuşatmaya niyeti olmadığını, bu sözün “angaje [*committed*] edebiyata ilham veren dürtüyü olumsuz biçimiyle”³⁷ ifade ettiğini yazar. Hatta Sartre'ın *Mezarsız Ölümler* oyununda bir karakterin sorduğu “İnsanları kemikleri kırılıncaya dek döven birilerinin var olduğu bir dünyada yaşamının herhangi bir anlamı var mı?” sorusunun “aynı zamanda, artık herhangi bir sanat eserinin var olma hakkı olup olmadığı” ve “toplumdaki gerileme yüzünden, angaje edebiyat kavramında doğası gereği entelektüel gerilemenin söz konusu olup olmadığı” sorularını kapsadığını ekler. Ancak “edebiyatın bu hükme direnmesi gerektiğini söyleyen” Alman yazar Hans Magnus Enzensberger'in de haklılık payı vardır: “edebiyat, Auschwitz'ten sonra var olmasının kinizme teslimiyet anlamına gelmeyeceği bir varlık” göstermelidir. Adorno'nun sözlerinin edebiyatın daha dar kapsamında distopik yazınla kesişme noktası tam olarak burasıdır: Sargent, Moylan ve Baccolini'nin tartışmaya açtığı ümitvar distopyalar, dünyaları ve karakterleri aracılığıyla yalnızca ayrıcalıklı bir zümrenin refahına hizmet eden sistemleri eleştiriye açmaz, aynı zamanda bu sistemlerin çarpıklığını görüyor olsa da bir şeylerin iyi yönde değişebileceğine ihtimal vermeyerek ütopyik dürtünün tam karşısında konumlanan karşı-ütopyacı (*anti-utopian*) kinizme de meydan okur. Gerekli adımlar atılmak suretiyle eşit haklar zemininde yükselmesi mümkün olan farklı dünyalara dair inancın zedelenmesi, bu sistemlerin güçlerini daha da sağlamlaştırmasına hizmet edebilir.

35 Baccolini, “The Persistence of Hope in Dystopian Science Fiction,” *PMLA* 119, no 3 (May 2004): 520, <https://www.jstor.org/stable/25486067>.

36 Michel Foucault, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, ed. and trans. Colin Gordon (New York: Pantheon Books, 1980), 142.

37 Adorno, “Commitment,” in *Aesthetics and Politics* (London: Verso, 1980), 188. Bu alıntının çevirisi Elçin Gen'e aittir. Erişim 17 Temmuz 2022, <https://www.e-skop.com/skopbulden/pasajlar-auschwitzten-sonra-siir-yazmak/3042>.

Görünen o ki Moylan'ın "ütopyacılaşmanın" [*becoming utopian*] önemini vurguladığı son eserinde Haraway'dan hareketle belirttiği gibi bir süre daha "bela"yla kalınacak, başka bir deyişle, yukarda ana hatları çizilmeye çalışılan topyekûn çöküş ihtimalinin hem korkutucu hem de yer yer paralyze/pasifize edici etkisi görülmeye devam edecektir.³⁸ Kıyamet senaryoları ve kurgusal felaketlerin ise -tüm dünyada yine son derece eşit olmayan şartlarda tecrübe edilen COVID-19 pandemisi esnasında ve sonrasında gözlemlendiği gibi aynı oranda çoğalmaya devam etmesi muhtemeldir. Kaderci bir kötümserliği desteklemediği ve kapitalesenin tahripkâr mekanizmalarının ötesine geçmeyi arzulayan yeni gelecek tahayyüllerinin önünü açtığı sürece bu artışın sorunlu olmadığı söylenebilir. Burada kilit nokta, edebî, sanatsal, sosyal ve siyasi söylemlerin Jameson'ın *anti-anti-utopianism* olarak adlandırdığı stratejide buluşabilmesidir: "Eleştirmenlerinin saiklerini şaibeli bulan, ama Ütopya'nın yapısal muğlaklıkları konusunda da bir o kadar bilinçli olanlar, günümüzde Ütopya fikrinin ve programının son derece gerçek siyasal işlevinin farkında olanlar açısından, anti-anti-ütopyacılık sloganı en iyi strateji olabilir."³⁹ Bugün, (kritik ütopyaların ve) ümitvar distopyaların yapısına uygun şekilde pek çok farklı coğrafyada – örneğin yerli⁴⁰ edebiyatlarda – hem yerel hem küresel hem de gezegensel sorunları ciddi bir etik ve politik bilinç ile ele alan, cevapları etraflıca düşünülmesi gereken önemli soruları soran pek çok distopya yazarı bulunmaktadır. Bu yazarlar, geleceğin bilinmezliğini hayal güçleri ile birleştirerek anlatısal bir avantaja çevirmiş, Jameson'ın bahsettiği "anti-anti-ütopyacı" stratejiyi iklim-kurgu [*climate fiction*] gibi yeni alt türler ile posthümanizm, (maddeci) ekofeminizm, kuir ve Afrofütürizm gibi, yerleşik algıları altüst etmeyi hedefleyen kuramsal perspektifler aracılığıyla benimsemişlerdir.

Sonuç

İnsanlık tarihi kadar eski olan ütopya temsilleri ve ütopyacı düşünce, tüm kültürlerde umudun ve değişim arzusunun sembolüdür. Distopya yazınında umudun yolu ve yolculuğu ise ütopya yazınına göre daha çetrefilli gözükabilir. Ancak açıklamaya çalıştığımız gibi tüm distopyaların karanlık dünya tasvirleri sebebiyle umuttan yoksun olduğunu iddia etmek yanıltıcı olacak ve açık uçlu, çoksesli ve süregelen krizlere eğilmekten kaçınmayan distopik anlatıların ümitvârlığını göz ardı etmek anlamına

38 Moylan, *Becoming Utopian: The Culture and Politics of Radical Transformation* (Bloomsbury Academic: 2021), 5. Moylan, Haraway'ın 2016 yılında Duke University Press tarafından yayımlanan *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene* başlıklı eserine atıfta bulunmaktadır.

39 Jameson, *Ütopya*, 16.

40 Bu terim, çalışmamızda İngilizce'deki *indigenous* ifadesine karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır.

gelecektir. 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyılda yazılan ve distopik dünyalarını sınıf, cinsiyet ve ırk eşitsizliklerinin birbirleriyle bağlantılandığı noktalarda kuran; sonsuz kâr amaçlı, insan -hatta daha çok erkeklik merkezli- politikaların yol açtığı çevresel ve sosyal felaketleri, iklim krizini ve mülteci sorununu ele alan bu eserler, süregelen krizlere karşı devam eden mücadelenin haklılığını okurlarına tekrar tekrar hatırlatır. Böylece felaketlerin yıkıcı etkilerini azaltmaya ve yeniden yaşanmalarını engellemeye yönelik somut adımların atılmasına, söylemden eyleme geçilerek dönüşüm imkânlarının yaratılmasına olanak sağlanır. Bloch'un dediği gibi "cesaretin ve her şeyden önce kararın/kesinliğin ihtiyaç duyduğu bilgi, bilginin o an'a kadar en sık rastlanan tarzında, yani gözlemci olmamalıdır."⁴¹ Gözlem, elbette kıymetsiz değildir fakat karar ve dönüşüm için sadece gözlemek yetmez; süreçle birlikte ilerlemesi ve "orada işlemekte olan iyi'ye" bilinçli bir irade ve eylemlilik ile aktif olarak bağlı olması gerekir. Bloch'un "militan iyimserlik"⁴² adını verdiği bu eğilim etrafında şekillenen distopya edebiyatı, bilinçli iradenin eyleme geçmesine önyak olarak daha iyi bir geleceğin inşasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Adorno, Theodor W. [1967]. *Prisms*. Translated by Samuel and Shierry Weber. Cambridge: MIT Press, 1997.
- Adorno, Theodor W. "Commitment." In *Aesthetics and Politics*, 177-195. London: Verso, 1980.
- Atasoy, Emrah. "Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyacılık Geleneği." *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19, no. 3 (2020): 1135-1147. <https://doi.org/10.21547/jss.715654>.
- Baccolini, Raffaella and Tom Moylan. "Introduction: Dystopias and Histories." In *Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination*, edited by Baccolini and Moylan, 1-12. London: Routledge, 2003.
- Baccolini, Raffaella. "The Persistence of Hope in Dystopian Science Fiction." *PMLA* 119, no. 3 (May 2004): 518-521. <http://www.jstor.com/stable/25486067>.
- Bloch, Ernst [1952]. *Umut İlkesi*, C. 1. Çeviren Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Cavalcanti, Ildney. "Critical Dystopia." In *The Palgrave Handbook of Utopian and Dystopian Literatures*, edited by Peter Marks, Jennifer A. Wagner-Lawlor, and Fátima Vieira, 65-75. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2022.

41 Bloch, *Umut İlkesi*, 248.

42 Bloch, *Umut İlkesi*, 249.

- Claeys, Gregory. "Dystopia." In *The Palgrave Handbook of Utopian and Dystopian Literatures*, edited by Peter Marks, Jennifer A. Wagner-Lawlor, and Fátima Vieira, 53-64. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2022.
- Crutzen, Paul J. and Eugene F. Stoermer. "The Anthropocene." *Global Change Newsletter* 41 (May 2000): 17-18. Erişim 17 Temmuz 2022, <http://www.igbp.net/download/18.316f18321323470177580001401/1376383088452/NL41.pdf>.
- Fisher, Mark. *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* Winchester: Zero Books, 2009.
- Foucault, Michel. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. Edited and translated by Colin Gordon. New York: Pantheon Books, 1980.
- Haraway, Donna. "Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin." *Environmental Humanities* 6 (2015): 159-165. <https://doi.org/10.1215/22011919-3615934>.
- Jameson, Fredric. *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern*. New York: Verso, 1998.
- Jameson, Fredric. *Ütopya Denen Arzu*. Çeviren Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis, 2009.
- Kayışçı Akkoyun, Burcu. "Bilimkurgu, Ütopya ve Distopya." *Bilimkurguyu Anlamak: Alt Türlerle Eleştirel Yaklaşımlar* içinde, hazırlayanlar Cenk Tan, Cem Kılıçarslan, Seda Uyank, 27-49. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2021.
- Milner, Andrew. *Locating Science Fiction*. Liverpool: Liverpool UP, 2014.
- Mohr, Dunja. "Critical Hope: Relationalities in 21st-century Speculative Fiction and Art." In *The Postworld In-between Utopia and Dystopia: Intersectional, Feminist, and Non-binary Approaches in 21st Century Speculative Culture*, edited by Tomasz Fisiak, and Katarzyna Ostalska, 61-77. London: Routledge, 2021.
- Moore, Jason W. "The Capitalocene, Part I: on the Nature and Origins of Our Ecological Crisis." *The Journal of Peasant Studies* 44, no. 3 (2017): 594-630. DOI: 10.1080/03066150.2016.1235036.
- Moylan, Tom. "The Locus of Hope: Utopia Versus Ideology." *Science Fiction Studies* 9 (July 1982): 159-167. Erişim 17 Temmuz 2021, <https://www.depauw.edu/sfs/backissues/27/moylan.html>.
- Moylan, Tom. *Becoming Utopian: The Culture and Politics of Radical Transformation*. London: Bloomsbury Academic, 2021.
- Moylan, Tom. *Demand the Impossible: Science Fiction and The Utopian Imagination*, edited by Raffaella Baccolini. Bern: Peter Lang, 2014.
- Moylan, Tom. *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*. Colorado: Westview Press, 2000.
- Palardy, Diana Q. *The Dystopian Imagination in Contemporary Spanish Literature and Film*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018.
- Sargent, Lyman Tower. "The Three Faces of Utopianism Revisited." *Utopian Studies* 5, no.1 (1994): 1-37. <https://www.jstor.org/stable/20719246>.

- Sargent, Lyman Tower. "US Eutopias in the 1980s and 1990s: Self-fashioning in a World of Multiple Identities." In *Utopianism/Literary Utopias and National Cultural Identities: A Comparative Perspective*, edited by Paolo Spinozzi., 221-231. Bologna: COTEPRA University of Bologna: 2001.
- Sargisson, Lucy. "Dystopias Do Matter." In *Dystopia(n) Matters: on the Page, on Screen, on Stage*," edited by Fátima Vieira, 40-41. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013.
- Stock, Adam. "Temporal politics: Entangling fictions, futures, and histories in contemporary and historical speculative fiction." In *The Postworld In-between Utopia and Dystopia: Intersectional, Feminist, and Non-binary Approaches in 21st Century Speculative Culture*, edited by Tomasz Fisiak, and Katarzyna Ostalska, 109-125. London: Routledge, 2021.
- Suvin, Darko. *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*. New Haven: Yale University Press, 1979.
- Vieira, Patricia. "From Utopia to Dystopia and Back: Utopian Thought in the Age of the Anthropocene." In *The Palgrave Handbook of Utopian and Dystopian Literatures*, edited by Peter Marks, Jennifer A. Wagner-Lawlor, and Fátima Vieira, 25-38. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2022.
- Wegner, Phillip E. *Invoking Hope: Theory and Utopia in Dark Times*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2020.
- Zaki, Hoda M. "Utopia, Dystopia, and Ideology in the Science Fiction of Octavia Butler (Utopie, Dystopie et Idéologie Dans La Science-Fiction d'Octavia Butler)." *Science Fiction Studies* 17, no. 2 (1990): 239-51. <http://www.jstor.org/stable/4239994>.